

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยการส่งเสริมภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และงานบริการ ให้เติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเชื่อว่าการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวสูงขึ้น จะนำมาซึ่งความร่ำรวย หรือมั่งคั่งของคนในประเทศ แต่ผลไม่ได้เป็นอย่างที่หวังไว้ทั้งหมด ทั้งเมือง และชนบท ต่างก็ได้รับผลกระทบของการพัฒนานี้ เมืองมีการขยายตัวเติบโตอย่างรวดเร็ว เมืองกลายเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ ส่วนภาคชนบทนั้นก็มีการส่งเสริมให้ทำการเกษตรเพื่อการส่งออก ที่ราคาผลผลิตขึ้นอยู่กับตลาดโลก และไม่อาจควบคุมได้ จนทำให้เกษตรกรจำนวนมากประสบภาวะขาดทุน ซึ่งผลตรงนี้ทำให้ผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่เมืองเพื่อแสวงหางานทำ มีการอพยพเข้าสู่เมืองมากเกินไปที่เมืองจะรองรับได้ ความเป็นเมืองได้ขยายตัวออกสู่ชนบทเขตใกล้เมือง ทำให้ชนบทที่เคยมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ต้องกลายมาเป็นผู้ที่ดำรงชีวิตแบบคนเมือง หรือพื้นที่อาศัยกลายสภาพเป็น “พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท”

จากปัญหาและข้อเท็จจริงดังกล่าว สิ่งที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มีทั้งปัญหาสุขภาพทางกาย และทางจิต สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ สุขภาพจิตตกต่ำ เพราะสังคมมีแต่การแข่งขัน ต่างคนต่างอยู่ ขาดความสามัคคี ผู้คนเห็นแก่ตัว ขาดความเอื้ออาทร ขาดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นตรงนี้ หลายฝ่ายได้ให้ความสำคัญกับปัญหา และมองถึงอนาคตข้างหน้าว่าปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ รวมทั้งร่างกายและจิตใจที่อ่อนแอของผู้คน ถ้าไม่ตั้งมือรับปัญหาก็จะบานปลายหนักไปเรื่อย ๆ การตระหนักถึงความเป็นอยู่ สุขภาวะของคน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาแนวใหม่ นั่นคือ การพัฒนาเมืองหรือชุมชนที่อยู่ “ให้มีความน่าอยู่มากขึ้น”

ในปี ค.ศ. 1986 องค์การอนามัยโลกได้จัดให้มีการประชุมการส่งเสริมสุขภาพของโลกขึ้น ได้กำหนดให้เมืองน่าอยู่เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญของการสร้างสุขภาพของประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ในปีเดียวกันนั้น ในภาคพื้นยุโรป เริ่มมีการขับเคลื่อนเมืองน่าอยู่ใน 11 เมือง และปีต่อ ๆ มาแนวคิดนี้ได้ขยายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว สำหรับประเทศไทย เริ่มนำกลยุทธ์เมืองน่าอยู่มาพัฒนาเมืองและชุมชนใน ปี พ.ศ. 2539 มีหลายหน่วยงานได้นำกลยุทธ์นี้ไปส่งเสริมการพัฒนาเมืองและชนบท เช่น กระทรวงมหาดไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล สมาคมสันนิบาตแห่งประเทศไทย ฯลฯ การประยุกต์การขับเคลื่อนเรื่องเมืองน่าอยู่ โดยใช้ขั้นตอนและแนวทางที่องค์การอนามัยโลกได้ดำเนินการเป็นแนวทางของการขับเคลื่อน (พนัส พฤษสุณันท์, 2547)

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (นิตยา กมลวันทนนิศา, บรรณารักษ์, 2546, น. 31-33) ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องความน่าอยู่ของชุมชน โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา คือ ให้เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เน้นการนำภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาต่อยอด การสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน “มีการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนให้น่าอยู่ เมืองน่าอยู่ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข” นำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนทั้งในชนบทและเมือง จากยุทธศาสตร์นี้ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาความน่าอยู่ของชุมชนโดยผ่านทางแผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาตำบลและกำนันนโยบายการพัฒนานี้ไปสู่หมู่บ้าน สำหรับการพัฒนาหมู่บ้านให้น่าอยู่ มีกรอบแนวคิดคือ “เป็นกระบวนการพัฒนาที่เป็นองค์รวม ยึดคนเป็นศูนย์กลาง อาศัยความเข้มแข็งของชุมชนเป็นฐานรากการพัฒนา และการมีส่วนร่วมจากคนทุกกลุ่ม ซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนและการอยู่ดีมีสุขของคนไทย” (สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้, 2547, น. 9) การจัดทำเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เป็นเสมือนหนึ่งเป็นการดึงคนเข้ามาเรียนรู้ในสิ่งที่ตนมี เรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่ได้อย่างมีความสุขในสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนไป มีการแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งจุดนี้เป็นจุดเริ่มของการค้นหา มีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้รู้จักตัวตน เข้าใจวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น รักและผูกพันต่อท้องถิ่นของตน เกิดสำนึกที่อยากจะเข้ามาช่วยกันพัฒนาความเจริญ สร้างความน่าอยู่ให้ชุมชน ด้วยการใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545, น. 8) หรือที่เรียกกันว่า การพัฒนาที่ต้องอาศัย “ทุนทางสังคม” อันได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นกลไกการขับเคลื่อนให้เกิดความเชื่อมโยงของการพัฒนาด้านอื่น

บ้านเกาะกลาง เป็นชุมชนที่ได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นชุมชนโบราณมีอายุกว่า 200 ปี ที่มีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร ความรักความสามัคคีของคนในชุมชนมีสูง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แต่องค์ประกอบเหล่านี้ได้เปลี่ยนไปเมื่อชุมชนได้รับผลของการขยายความเจริญของเมืองเข้ามาสู่พื้นที่ ชุมชนได้รับผลกระทบต่อการพัฒนาระบบทุนนิยม เริ่มมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งในพื้นที่ การค้าความเจริญเข้ามาอย่างรวดเร็ว ชุมชนตั้งรับไม่ทัน สิ่งเหล่านี้ได้เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สภาวะชุมชน ฯลฯ ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ คนในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาผลกระทบที่ชุมชนได้รับ จนเกิดการรวมตัวกัน ระดมปัญญา หาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ ชาวชุมชนบ้านเกาะกลางเรียกว่าเป็น “ความไม่น่าอยู่” กระบวนการแก้ปัญหาได้เริ่มขึ้น โดยการมอง

ถึงตัวคนที่แท้จริง (ภูมิปัญญา) มองทุนทางสังคมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งความชัดเจนที่เห็นได้คือ บ้านเกาะกลางเป็นหมู่บ้านที่มีความโดดเด่นในเรื่องของ “ผู้นำและการมีส่วนร่วม” ด้วยความเชื่อมั่น ศรัทธาและการตระหนักรู้ปัญหาพร้อม ทนเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้ จึงได้รวมตัวกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ จึงมีแนวคิดการจัดทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ขึ้น เพื่อรวมความเป็นหนึ่งเดียวในการ แก้ปัญหา การดำเนินการเรื่องหมู่บ้านน่าอยู่ มีกระบวนการที่น่าสนใจ เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนา เกิดจากจิตสำนึกของคนในชุมชนที่มีใจอยากให้หมู่บ้านมีความน่าอยู่ ความน่าอยู่ของบ้านเกาะกลาง คือ การมีสภาพแวดล้อมดี หมู่บ้านสะอาด มีระเบียบ คุณคลองสะอาดน้ำในคลองสามารถนำกลับมา ใช้ในครัวเรือนได้ คุณคลองกลายเป็นแหล่งอาหารของชุมชนได้อีก นอกจากนี้กลุ่ม/องค์กรที่มีใน ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการบริหารจัดการที่ดี กลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น กลุ่มเกษตรปลอดสารช่วยให้ ต้นทุนการผลิตลดลง ได้นำประเพณี วัฒนธรรมเก่า ๆ ที่เกือบจะถูกลืมกลับมาเป็นแนวทางปฏิบัติ สิ่งที่เป็นความน่าอยู่ที่สุดของหมู่บ้านคือ “การรวมใจคนในหมู่บ้านได้” คนในชุมชนรู้สึกตระหนักถึง ความเป็นหมู่บ้านของเรามากขึ้น จุดนี้เป็นจุดเริ่มต้นของความร่วมมือ ร่วมใจ ความสามัคคี การเข้ามา มีส่วนร่วมในทุก ๆ กิจกรรมที่หมู่บ้านได้จัดทำขึ้น การดำเนินการถือว่าประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง เป็นที่พอใจของคนในหมู่บ้าน จนหมู่บ้านได้รับเลือกจากทางอำเภอให้เป็นหมู่บ้านการพัฒนา ความเป็นอยู่ที่ดี ได้รับรางวัล “1 อำเภอ 1 หมู่บ้านในฝัน” บ้านเกาะกลางกลายเป็นหมู่บ้านต้นแบบ ในการพัฒนาเรื่องหมู่บ้านน่าอยู่ จนมีการขยายโครงการนี้ไปสู่อีก 3 หมู่บ้านในตำบลเดียวกัน ที่ ประสบปัญหาล้ำยากันให้หลุดพ้นจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน ทั้งหมดเป็นการสร้างความ เข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างน่าสนใจจากพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนเป็นผลสำเร็จ ได้สะท้อน “ภาพการพัฒนาและกระบวนการทุนทางสังคม” ออกมาทางกิจกรรมโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ได้เป็น อย่างดี น่าสนใจในการศึกษาความสำเร็จในครั้งนี้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงมุ่งที่จะศึกษา ความเป็นมา จุดเปลี่ยนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในชุมชน ซึ่งส่วนนี้จะทำให้เห็นถึงพัฒนาการของทุนทางสังคม การนำทุนทางสังคมกลับมาใช้ใหม่ กระบวนการทุนทางสังคมที่มีเป็นอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นการก่อเกิดกระบวนการทุนทางสังคม ที่ส่งผ่านการทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ขึ้น และสามารถก่อเกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจ และความอยู่ดี มีสุข ที่เป็นความสุขของคนในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาพัฒนาการทุนทางสังคมของบ้านเกาะกลาง ตำบลบางนมโค อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. ศึกษากระบวนการทุนทางสังคมในโครงการหมู่บ้านน่าอยู่

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทุนทางสังคมที่มีในอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ทำให้ทราบกระบวนการทุนทางสังคม ที่เกิดขึ้นในการทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ เป็นประโยชน์ทางวิชาการ สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องกระบวนการทุนทางสังคมในโครงการหมู่บ้านน่าอยู่

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ชุมชน หมายถึง หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง ตำบลบางนมโค อำเภอสiena จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บริบทพื้นที่ของบ้านเกาะกลาง หมายถึง ชุมชนสาคลี เป็นชุมชนที่ประกอบไปด้วย 7 หมู่บ้านใน 3 ตำบลในเขตพื้นที่ อำเภอสiena จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แยกให้เห็นได้ดังนี้ ตำบลบางนมโค ประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 9 บ้านต้นตาล หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง ตำบลสามตุ่ม ประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านสาคลี หมู่ที่ 2 บ้านคลองเล็ก ตำบลบ้านหลวง ประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 บ้านหน้าวัด หมู่ที่ 4 บ้านสาคลี หมู่ที่ 5 บ้านคลองเล็ก

ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความเป็นเครือญาติ ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ผู้นำหรือหน่วยงานที่มีอยู่ในชุมชน

ปัจจัยภายนอก หมายถึง หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนอาจจะเป็นหน่วยงานราชการหรือหน่วยงานเอกชน ที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ทุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งระบบความสัมพันธ์นี้อยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปัน เสียสละ เชื่อมมั่นศรัทธาไว้วางใจกัน และพฤติกรรมดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักศีลธรรมอันดีของสังคม

กระบวนการทุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่เป็นพลวัตร ซึ่งกระบวนการนี้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในชุมชน/องค์กร ที่เป็นเสมือนปัจจัยภายใน และองค์ประกอบภายนอกที่เป็นเสมือนปัจจัยแวดล้อม ที่ส่งผลต่อ ระบบคิด รูปแบบ/แนวทาง/วิธีปฏิบัติ ผลลัพธ์เป็นพลังของชุมชนที่จะช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาให้ถึงเป้าหมาย ทำให้ชุมชนสามารถดำเนินการและแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้

โครงการหมู่บ้านน่าอยู่ หมายถึง โครงการที่บ้านเกาะกลางดำเนินการขึ้น เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยการแก้ปัญหาได้มุ่งไปที่มิติต่าง ๆ ดังนี้คือ สิ่งแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรมและสุขภาพชุมชน เพื่อให้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไข โดยผ่านการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้านกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น

หมู่บ้านน่าอยู่ หมายถึง หมู่บ้านที่มีการบริหารจัดการให้เกิดสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสังคมที่ดี มีกระบวนการเสริมสร้างความรู้ของคนในหมู่บ้าน ให้เกิดความตระหนักและจิตสำนึกที่สนับสนุนให้ประชาชนเกิดความร่วมมือ ในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ โดยมุ่งเน้นด้าน สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพชุมชนให้ดีขึ้นเป็นที่พอใจของคนในหมู่บ้าน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น โดยมีเป้าหมายให้เกิดความอยู่ดีมีสุข